

УДК 334.012

Костюкевич Р. М., к.е.н., доцент (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне),

Зеглам Абдулхакем Мухамед, аспірант (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНОГО ЕКСПОРТНО ОРІЄНТОВАНОГО БІЗНЕСУ У КОНТЕКСТІ ЗАДОВОЛЕННЯ ІНТЕРЕСІВ КЛЮЧОВИХ СТЕЙКХОЛДЕРІВ ДЕРЖАВНИХ ЦІЛЮВИХ ПРОГРАМ

Доведено необхідність диференціації механізмів державної підтримки малого інноваційного експортно орієнтованого бізнесу за різними ознаками в залежності від структури інтересів ключових стейкхолдерів державних цільових програм.

Ключові слова: експортно орієнтований бізнес, державна цільова програма, стейкхолдери, механізм управління, проектний менеджмент.

Вступ. Останні десятиріччя розвиток світової економіки відбувається нерівномірно та супроводжується появою глибоких фінансових криз. Механізми побудовані на міжнародній спеціалізації у створенні доданої вартості на базі підвищення ефективності використання природних ресурсів, які показували свою дієвість та ефективність у 20 сторіччі, у 21-му сторіччі не працюють. Економічні процеси та механізми визначаються потребами інформаційного суспільства. Внаслідок цього кардинально прискорюються процеси економічного обміну, змінюються ринкові інститути, глобалізуються ринки тощо.

В таких умовах старі моделі державної підтримки експортно орієнтованого бізнесу не працюють, оскільки з'явилися нові потреби суб'єктів ринкових відносин та нові можливості їх задоволення. Внаслідок інформатизації світової економіки вже тепер будь-який громадянин України може вільно купувати товари і послуги на глобальних міжнародних ринках (Китай, США, Пд. Корея та ін.). Проникнення іноземних товарів і послуг на ринок України із лібералізацією торгівлі з Європейським Союзом у рамках Угоди про зону вільної торгівлі між Україною і ЄС тільки посилить цей процес.

В умовах інтенсивної конкуренції українському бізнесу важко виходити на міжнародні ринки з товарами та послугами з низьким рівнем інноваційності, оскільки світова економіка все більше руха-

ється у напрямку побудови горизонтальних та вертикальних інтегрованих структур, що мають великі можливості для зменшення собівартості та проведення глобального маркетингу. Затяжна економічна криза в Україні не дала можливості українським підприємцям сформувати потужний інноваційний потенціал та унеможливила розвиток інноваційного бізнесу еволюційним шляхом, оскільки була зруйнована національна інноваційна система (яка, до речі, також була неефективною).

З іншої сторони інформаційна економіка стала каталізатором та прискорила процеси появи нових потреб споживачів у всьому світі, що створює можливості для швидкого входження на глобальні і регіональні ринки різних країн. Тому для того, щоб запустити процес інтеграції української економіки у світову систему інноваційного бізнесу, потрібно створити ефективну національну інноваційну систему, орієнтовану на створення експортно орієнтованого продукту.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми побудови стійких інноваційних систем стали предметом досліджень провідних вчених, серед яких: Г. Гроссмен, Л. Лоу, Б. Мільнер, Й. Шумпетер, В. Кіп Віскузі, Джон. М. Вернон, Джозеф Е. Гарінгтон і ін. Поряд зі значними напрацюваннями в сфері інноваційного розвитку економіки залишаються недостатньо дослідженими питання державного стимулювання розвитку інноваційного експортно орієнтованого бізнесу в умовах глобальної інформаційної економіки.

Постановка завдання. Враховуючи тенденції, що описані у вступі, питання розвитку інноваційного експортно-орієнтованого бізнесу повинно стати основним пріоритетом державного регулювання економіки, що забезпечуватиме її стійкість і конкурентоспроможність.

Поряд з цим, зважаючи на унікальність інституційного середовища, співвідношення якості і обсягів ресурсів, що можуть бути задіяні у створенні ефективної національної інноваційної системи України, застосування моделей розвитку інноваційного експортно орієнтованого бізнесу інших країн є неможливим. Оскільки центральним елементом реалізації державної політики для вирішення проблем національного рівня є механізм програмно-цільового управління, то для того, щоб запустити механізм розвитку інноваційного бізнесу потрібно розробити науково-методичні засади державної підтримки інноваційного експортно орієнтованого бізнесу у контексті задоволення інтересів ключових стейкхолдерів державних цільових програм.

Наукові результати. Потрясіння, що отримує світова економіка (та й суспільство загалом) упродовж останнього десятиріччя, зумов-

лені тим, що ми стоїмо на порозі шостого технологічного укладу, в якому розвиток країн буде визначатися, головним чином, доступом до технологій і можливістю створення радикальних інновацій. Як було вже зазначено, період отримання конкурентних переваг за рахунок екстенсивного розвитку і збільшення масштабів експлуатації відомих ресурсів вже закінчився. За логікою розвитку економічних інститутів в останні десятиліття глобальна економіка рухається в бік освоєння головної ресурсної ніші постіндустріального суспільства – технологій наукового пізнання, які дозволяють багаторазово прискорити процеси отримання та розвитку наукових знань і базуються на інноваціях [1]. І незважаючи на те, що частина глобального економічного механізму ще діє шляхом експлуатації індустріальної, а в окремих випадках і аграрної ресурсної ніші, процеси переходу до постіндустріальної епохи вже не зворотні.

Конкуренція на світових ринках стає жорстокою, а соціально-економічний розвиток країн визначається, перш за все, успіхами в інноваційній сфері. Це підтверджує той факт, що серед країн, які мають найбільш конкурентоспроможні економіки, немає жодної, яка застосовує неефективні методи регулювання інноваційної діяльності [2].

Побудувати у короткі терміни ефективну інноваційну систему надзвичайно важко. Адже у цьому процесі бере участь багато суб'єктів з різними інтересами, цілями, ступенем розвитку, а також з різними потребами і проблемами. Коли інноваційний процес формується еволюційним шляхом (тобто більші обсяги споживання стимулюють виробництво товарів і послуг, що призводить до зростання конкуренції, яка є головним стимулом до інновацій) упродовж тривалих періодів часу, то держава відіграє роль регулятора, який вирівнює ринкові перекоси, покриває ризики пов'язані з лагами, що виникають між ланками інноваційного процесу.

В Україні стоїть інше завдання – потрібно одночасно запуснути в «інноваційну спіраль» усі складові інноваційного процесу. При чому невдачі хоча б в одному з них призведуть до краху всієї системи. Очевидно, що такий підхід містить багато ризиків і загроз. Тому більш реалістичним варіантом реалізації стратегії інноваційного розвитку країни є пошук і підтримка сфер, в яких усі елементи інноваційного процесу мають достатній рівень потенціалу. Проте для того, щоб цей підхід спрацював, потрібно забезпечити високу ефективність основного інструменту проведення масштабних змін в державі – програмно-цільового управління.

Про проблеми програмно-цільового управління в Україні уже

написано багато наукових праць, проте і дотепер механізм не працює ні на державному, ні на регіональному рівнях. Проблема загострюється тим, що в Україні відсутні системи ефективного моніторингу виконання державних і місцевих цільових програм, через які мали б досягатися стратегічні цілі розвитку держави попри те, що програмно-цільовий принцип управління визначений як основний для розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, галузей економіки та регіонів [3]. А тому цілі стратегії «Україна – 2020» мали б бути трансформовані в цільові програми з відповідними ресурсами та виконавцями. Проте таких програм реалізації не розроблено. Наприклад, на сьогодні немає цілісної державної програми, що мала б цілісну мету збільшення частки інноваційної продукції (з високою доданою вартістю) в структурі експорту. Хоча в стратегії «Україна – 2020» однією із 62-х реформ передбачена «Програма розвитку інновацій», яка мала б замінити не дієву, проте і натеper чинну, «Програму розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні», одним із завдань першого етапу якої було «утворення малих інноваційних підприємств», а ключовим очікуваним результатом – перехід на інноваційну модель розвитку економіки [4].

Науковці називають багато причин наведених проблем програмно-цільового управління, починаючи від якості самих цільових програм до нестачі фінансування. Ми вважаємо, що проблеми мають, головним чином, ендогенну природу і їх фундаментальні причини криються в процесах ініціювання державних цільових програм. На сьогодні цей процес розпочинається розробкою проекту концепції державної цільової програми, що повинен містити [5]:

- визначення проблеми, на розв'язання якої спрямована програма;
- аналіз причин виникнення проблеми та обґрунтування необхідності розв'язання її програмним методом;
- мета програми;
- визначення оптимального варіанта розв'язання проблеми на основі порівняльного аналізу можливих варіантів;
- шляхи і способи розв'язання проблеми, строк виконання програми;
- очікувані результати виконання програми, визначення її ефективності;
- оцінка фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів, необхідних для виконання програми.

Як видно зі структури концепції державної цільової програми, кожен з її розділів потребує залучення широкого кола зацікавлених

сторін (стейкхолдерів). Баланс інтересів стейкхолдерів (а отже, і потенційні ризики майбутньої програми) можна оцінити за критеріями «вплив», «участь» та «інтерес», що широко застосовуються у практиці проектного менеджменту [6].

Якщо ж на цьому етапі балансу інтересів стейкхолдерів не створено, то марно очікувати на подальшу ефективну реалізацію програми. Потрібно зауважити, що Порядок розроблення і виконання державних цільових програм [5] містить ряд передумов якісного процесу ініціювання програм, таких як громадське обговорення, експертиза та погодження з профільними органами центральної влади. Проте участь стейкхолдерів на подальших стадіях розроблення, реалізації та звітування про виконання державних цільових програм обмежена. Тому позиції стейкхолдерів за критеріями «вплив», «участь» та «інтерес» з часом змінюються, а отже закладений на етапі ініціювання механізм руйнується. Для того, щоб уже на етапі ініціювання програми розуміти дієвість закладеного в ній механізму, можна проводити оцінювання її економічної й інституційної стійкості [7].

Загалом, розвиваючи логіку формування ефективної системи програмно-цільового управління у сфері державного стимулювання високотехнологічного експортно орієнтованого бізнесу, можна прийти до висновку про необхідність удосконалення усіх етапів життєвого циклу програм, зокрема:

- інтеграції програмного управління в єдину систему стратегічного планування;
- удосконалення процесів ініціювання програм (визначення вимірюваних цілей, націлених на реалізацію стратегічних цілей розвитку країни; встановлення відповідальності за їх досягнення; ранжування важливості програм і проектів відповідно до їх вкладу у досягнення стратегічних цілей сталого розвитку країни);
- удосконалення процесів планування програм, зокрема у частині ресурсного забезпечення;
- удосконалення процесів виконання, моніторингу, контролю і завершення програм (реформування процедур прийняття результатів та звітності з орієнтацією на оцінювання внеску в цільові показники, забезпечення відкритості результатів моніторингу прогресу виконання програмних цілей та використання ресурсів; запровадження дієвих процесів управління змінами; удосконалення процедур звітування за результатами виконання програми в цілому, чи окремих її етапів).

Реалізувати наведені завдання можна буде лише шляхом якіс-

ної координації процесів програмно-цільового управління. Це потребує реформування діяльності проектного офісу з просування експорту при Мінекономрозвитку шляхом надання йому повноважень і функцій щодо організації усієї системи програмно-цільового управління у сфері підтримки експорту, серед яких: формування портфеля програм різних рівнів у сфері стимулювання експорту шляхом експертизи проектів програм, надання консультаційної та методичної допомоги розробникам програм; здійснення експортно орієнтованого маркетингу; проведення моніторингу та оцінювання досягнення цілей програм; розроблення і запровадження єдиних стандартів проектного менеджменту у системі програмно-цільового управління, у тому числі – підвищення кваліфікації працівників центральних і місцевих органів влади з питань проектного менеджменту.

Наведені вимоги призводитимуть до диференціації важелів і механізмів підтримки експортно орієнтованого бізнесу, що включені до відповідних програм та максимально сприятимуть використанню сильних сторін і можливостей розвитку високотехнологічного експорту. Наприклад, аерокосмічна промисловість представлена в Україні практично повним виробничим циклом, а тому програма підтримки інноваційного експорту у цій сфері має базуватися на застосуванні важелів, що сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності вітчизняного науково-виробничого комплексу (наприклад, через механізми надання доступу до дешевих довгострокових кредитів, застосування експортно орієнтованого маркетингу та ін.).

В той же час, наведені механізми розвитку високотехнологічного експорту абсолютно не прийнятні для діяльності з виробництва комп'ютерної техніки, електричних машини й обладнання внаслідок відсутності в Україні сучасної дослідно-конструкторської та промислової інфраструктури в цих сферах. Тому програми підтримки інноваційного експортно орієнтованого бізнесу в цих галузях повинні мати на меті створення умов для входження у глобальні ланцюги створення доданої вартості на початкових стадіях науково-дослідної роботи (насамперед, участь у міжнародних науково-технічних програмах) та на останніх стадіях виробництва (розвиток складального виробництва та придбання технологій для виробництва). Такий підхід відповідає сучасним світовим тенденціям у сфері високотехнологічного бізнесу. Країни з інноваційними моделями економіки поступово переходять на заміщення експорту товарів експортом технологій, ще більше концентруючись на діяльності, що має найбільшу частку доданої вартості у структурі ціни товарів і послуг. Йдеться про створення нових технологій, їх патентний захист та продаж прав на виробництво продукції в країни з нижчим ступенем інноваційного розвитку

або розміщення там виробництв високотехнологічної продукції (яскравий приклад – компанія Apple).

Висновки. Підсумовуючи отримані результати дослідження, можна стверджувати, що система управління програмами підтримки інноваційного експортно орієнтованого бізнесу потребує кардинальної перебудови на основі застосування сучасних методів управління портфелями та програмами.

1. Убайдуллаев С. Н. Экономические институты: возникновение и развитие Из содерж.: Модель естественного поведения людей / С. Н. Убайдуллаев. – Ташкент : Истиклол, 2007. – 190 с.
2. Костюкевич Р. М., Зеглам Абдулхакем М. Инновационный потенциал в системе государственной поддержки малого экспортноориентированного бизнеса / Р. М. Костюкевич, А. Зеглам // Труды международной научно-практической конференции «Внеэкономическая деятельность страны в условиях вступления мировой экономики в режим турбулентности». – Издание Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева, 2015. – С. 323–328.
3. Закон України «Про державні цільові програми», від 18.03.2004 р. № 1621-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>.
4. Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні / затверджено постановою КМУ від 2.02.2011 р. № 389 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/389-2011-%D0%BF>.
5. Порядок розроблення та виконання державних цільових програм / затверджено Постановою КМУ від 31.01.2007 № 106 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/106-2007-%D0%BF>.
6. Руководство к своду знаний по управлению проектами (руководство РМВОК®): Project Management Institut, 2013. 5-е изд., 614 с.
7. Костюкевич А. М. Реформування організаційно-економічних відносин у сфері гідромеліорації [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Костюкевич А. М. ; Нац. ун-т вод. госп-ва та природокористування. – Рівне, 2015. – 20 с.

Рецензент: д.е.н., професор Савіна Н. Б. (НУВГП)

Kostiukevych R. M., Candidate of Economics (PhD), Associate Professor (National University of Water and Environmental Engineering, Rivne), **Abdulhakem Zeglam, Post-graduate Student** (National University of Water and Environmental Engineering, Rivne)

EFFICIENCY OF STATE SUPPORT OF INNOVATIVE EXPORT ORIENTED BUSINESS IN THE CONTEXT OF INTEREST OF KEY STAKEHOLDERS OF STATE GOVERNMENT PROGRAMS

The necessity of differentiation of mechanisms of state support of small innovative export-oriented business according to various features depending on the structure of interests of key stakeholders of state target programs is proved.

Keywords: export oriented business, state target program, stakeholders, management mechanism, project management.

Костюкевич Р. М., к.э.н., доцент (Национальный университет водного хозяйства и природопользования, г. Ровно),

Зеглам Абдулхакем Мухамед, аспирант (Национальный университет водного хозяйства и природопользования, г. Ровно)

**ЭФФЕКТИВНОСТЬ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ
ИННОВАЦИОННОГО ЭКСПОРТНО ОРИЕНТИРОВАННОГО
БИЗНЕСА В КОНТЕКСТЕ УДОВЛЕТВОРЕНИЯ ИНТЕРЕСОВ КЛЮЧЕВЫХ
СТЕЙКХОЛДЕРОВ ГОСУДАРСТВЕННЫХ
ЦЕЛЕВЫХ ПРОГРАММ**

Доказана необходимость дифференциации механизмов государственной поддержки малого инновационного экспортно ориентированного бизнеса по различным признакам в зависимости от структуры интересов ключевых стейкхолдеров государственных целевых программ.

Ключевые слова: экспортно ориентированный бизнес, государственная целевая программа, стейкхолдеры, механизм управления, проектный менеджмент.
